

הואיל ונהנה מהנה (בבא מציעא פא)

גליון 418

בסוף דף פ: וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות, שומר חנם. אומן שאמר למעבידו קח את הכלי שלך ותשלם, הופך להיות שומר חנם על הכלי במקום שומר שכר.

תנן התם אמר לו שואל שלח ושלחה ומתה חייב, וכן בשעה שמחזירה. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא לא שנו (פירש"י שהשואל חייב בה עד שתבא לידי המשאל) אלא שהחזירה בתוך ימי שאילתה אבל לאחר ימי שאילתה פטור (ופירש"י ואפילו בביתו של שואל מתה, משכלו הימים אינו שואל עליה, עכ"ל). ואם קרה אונס, פטור).

מתיב רב נחמן בר פפא וכולן שאמרו טול את שלך והבא מעות שומר חנם (דף פא). הא גמרתיו שומר שכר. ופירש"י ולא אמרינן כיון שידעו הבעלים שכלו ימי האומנות ולא שלחו והביאום פטור השומר, וגבי שואל נמי אף על פי שידעו הבעלים שכלו ימי השאילה שואל הוא, עכ"ל. ואיך פטר רב חסדא את השואל לאחר ימי שאילתה.

והקשה בתוס' רבינו פרץ דהא לקמן אמר אמימר דלאחר ימי השאילה כבר אינו שואל אבל חייב כשומר שכר הואיל ונהנה מהנה. א"כ מאי פריך הא גמרתיו שומר שכר, הכי נמי, ומה קשה מאומן. כמו שאומן לאחר שגמר עדיין הוא שומר שכר, הכא נמי. והיינו דמה קשה מאומן, כמו שאומן לאחר שגמר עדיין הוא שומר שכר גם השואל שגמר הוא ש"ש דלעולם לא פטר רב חסדא את השואל לגמרי.

ותירץ דהכי פריך כי היכי דאמרינן הכא דהא גמרתיו שומר שכר, אלמא דעדיין הוא עומד בדין ראשונה, הכי נמי הוה ליה למימר בשואל דלאחר ימי שאילתה אע"ג דידעי הבעלים דכלו ימי שאילתה מ"מ שואל הוא כראשונה.

ולמסקנת הגמ' האומן כשאמר גמרתיו הוא שומר חנם, והשואל בגמר ימי השאילה, אמר אמימר דהוי שומר שכר דהואיל ונהנה מהנה.

ויש לחקור בהאי דינא דהשואל הופך להיות שומר שכר, האם הפשט שנגמרו לו חיובי השמירה של שואל ועכשיו מתחדש חיוב נוסף של שומר שכר או שהיות והוא שואל יש לו ודאי דין שומר שכר מלכתחילה רק שאין בה נפק"מ עד שיגמרו ימי השאלה, שאז אע"פ שכבר אינו שואל אבל נשאר עליו דין ש"ש שהיה לו. ואם זה דין שמירה חדש יצא שאם היתה שמירה בבעלים בזמן שהחל דינו כשומר שכר יהיה פטור, וזה לא שמענו. וכנראה דזה בגלל שאין הוא מתחיל עכשיו את שמירתו אלא כהמשך לדין שואל שהתחיל מזמן, ברגע שהדין שואל שלו פקע, חל עליו דין ש"ש. החיוב שלו משתנה אבל אינו שומר חדש.

והנה דנו האחרונים לומר שלשואל אין חיובי שמירה כמו כל שומר אלא רק חיוב אחריות, שאם קרה משהו לפקדון אפי' באונס, חייב לשלם, ולא שיש לו חיוב לשמור ולא לפשוע בשמירה. (קובץ שיעורים פסחים אות יז, כתובות אות קכו) וביאר שם רבי אלחנן דרש"י בהמשך הסוגיא ס"ל שאין לשואל חיוב שמירה אבל לתוס' יש, דחוץ מחיוב אונסין יש לו חובה לשמור ככל שומר. ונפק"מ באומר השאילני ואשאלך שכתב רש"י שאין כאן שמירה בבעלים כי כשאחד שואל אינו עובד עבור השני אלא רק מתחייב באחריות אם יקרה לחפץ משהו.

ולכאורה אם לשואל אין חיובי שמירה, איך נהיה שומר שכר בגמר ימי השאלה, הרי לא קיבל על עצמו חיובי שמירה, ומהיכי תיתי ישתנה דינו. וע"כ נאמר בדין של הואיל ונהנה מהנה, שהיות והיה שואל ונהנה ממנו מקבל על עצמו להיות שומר חדש לאחר גמר השאלה עד שיחזיר לו. אבל אם השואל חייב בדיני שמירה יתכן שהביאור הוא שיש עליו חיוב גדול של שמירה ולאחר שגמר השאלה יורד ממנו החיוב הנוסף של שואל ונשאר בחיוב של שומר שכר, ואין זה חיוב חדש.

והנה בחי' ר' מאיר שמחה בסוגיין הביא מביאור הגר"א (חו"מ סי' קכ סק"ו) דשואל לאחר ימי השאלה שאמר ליה טול את שלך, דאפילו מגניבה ואבידה פטור, ולא אמרינן הואיל ונהנה מהנה כיון דאומן בכה"ג אף שומר חנם לא הוי, עכ"ל.

ולכאורה מבואר בגר"א דברגע שאמר ליה טול, ונגמר החיוב שאלה שלו אין לו גם דין ש"ש, דס"ל דאין הפשט שלאחר שנגמר חיוב השאלה מתחדש חיוב ש"ש אלא דכל זמן שהוא שואל, אפי' שכבר אינו משתמש, כי נגמרו ימי השאלה יש בכלל חיובו חיוב של ש"ש אבל לאחר שאמר טול וגמר את חיובו אין עליו דיני ש"ש כלל. אבל אם היה החיוב ש"ש מתחדש לאחר שגמר שאלתו מדוע לא יהיה חייב אז בגו"א. בחי' הריטב"א בסוגיין כתב או דילמא ש"ש לא הוי אבל שומר חנם פשיטא דהוי כיון שחייב להחזירה לרשות הבעלים מדעתם. מבואר בריטב"א דכל שואל יש לו חיוב שמירה לפחות כשומר חנם. ולא משמע דהוי חיוב חדש אלא זה כלול בחיוב שאלתו להחזיר לבעלים בסוף. וכל זמן שלא החזיר הוי עדיין שומר שלו. ולפי"ז ספק הגמ' הוא אם חיוב זה הוא חיוב של ש"ש או רק ש"ח. ועל הצד דהוי ש"ש אין הפשט שמתחדש עליו עכשיו דין ש"ש אלא היות ושאל ונתחייב בשמירתו עד שיחזיר ונהנה בשאלתו דינו כשומר שכר ועוד. ולכן כשנגמר זמן השאלה עדיין נשאר עליו דין ש"ש.

וכן כתב בחי' רבי ראובן (ב"מ סי' כא אות ד) שבציוור שהאב שאל בהמה ומת וטבחיה הבנים ואכלוה (ב"ק קיב, ע"י תוס' כתובות לד:) דנשתעבדו נכסי האב אע"פ דהשאלה כלתה דהא האב השואל מת, ובכל זאת נתחייבו נכסיו כיון דנהנה מהנה וחייבים בפשיעתם. דהביאור הוא שגם האב השואל מלבד דין השאלה שזהו משום קבלתו והיורשים אינם שייכים לקבלתו הנה הוא גם ש"ש מהטעם דנהנה מהנה, וזה ירשו מאבותיהם שיכולים להשתמש. הרי שהבין שהאב בעודו שואל נחשב גם ש"ש. ואין הפשט שאחר השאלה נהיה ש"ש דהא כאן מת ולא נהיה האב ש"ש אח"כ.

והנה יש עוד נידון באחרונים האם יש לשומרים חיוב השבה כמו בגזלן או לא. הנתיבות (סי' פו סק"א) נקט שגם לשומר יש חיוב השבה, ואילו הקצות (פו, ד וקצת, ה) ס"ל דעל המפקיד לילך לרשות הנפקד לקבל פקדונו, דהשומר מחזיק את החפץ של המפקיד ולא מוטל עליו להחזירו, דגם בעודו אצלו הוא ברשות המפקיד. ולכן יכול השומר לומר בא וטול את שלך.

ולפי"ז יש לדון בשואל שגמר ימי שאלתו ועדיין לא החזיר, לפי הקצות דלא בעי להחזיר, ברגע שגמר בעצם כבר אינו שואל ואפילו לפני שאמר טול, ואם כתוב שאח"כ בכל זאת נהיה שומר שכר, בהכרח דהוי חיוב חדש, שלמרות שגמר שאלתו ולא חסר מעשה השבה, כל זמן שהחפץ אצלו ולא אמר טול חייב על גניבה ואבידה אבל לפי הנתיבות שבעצם חייב להשיב י"ל שכל זמן שהחפץ ברשותו עדיין הוי שואל, רק שבפועל אינו משתמש יותר בחפץ אז יורד ממנו החיוב של שואל ונשאר עליו החיוב שומר שכר. וא"צ לומר שנתחדש עליו דין ש"ש אלא נשאר עליו חיובי ש"ש שהיו עליו מלכתחילה.

והנה אמימר אמר דמסתבר דהוי ש"ש. תניא כוותיה דאמימר הלוקח כלים מבית האומן לשגרן בבית חמיו על דעת שאם ירצו יקנה אותם במחיר מלא, ואם לא ירצו, יחזיר הכלים, וישלם לו טובת הנאה בלבד. ומבואר בברייתא שאם לא רצו בהם, בחזור, דינו כשומר שכר ולכן פטור על אונסין.

וכתב רש"י דהוי שומר שכר כי נתפאר בהן (שהראה להם שרוצה לקנות עבורם), והיינו כוותיה דאמימר דאע"ג דיהיב ליה כפי טובת הנאה שבהן (שהרי ישלם עבור הנאה זו) הוי עלייהו שומר שכר אחר שכלתה שמירת המקח הואיל ונהנה, כ"ש גבי שאלה דלא יהיב ליה מידי (שנהנה בחנם) ודאי יהיה שומר שכר. מלשונו שלאחר שכלתה שמירת המקח הוי ש"ש משמע דדין זה מתחדש לאחר שכלתה ואינו קיים קודם. והקשה במחנה אפרים (שומרים סי' כג) דא"כ מה הראיה לשואל, דהכא דין הוא שיהא כש"ש בחזרתו עד שיחזירונו ליד בעליו דכיון שנתפאר בהם ונעשה ש"ש לא כלתה שמירתו עד שיחזירונו משא"כ בשואל לאחר שכלו ימי שאלתו, לא אמרינן הואיל ונהנה מהנה. והיינו דשם אין הוא נעשה ש"ש בגלל העבר אלא שנהנה גם אחרי שהחליט לא לקנות אבל בשואל שחיובו נגמר, מהיכי תיתי שייעשה עי"ז ש"ש. ולכאורה הבין המחנ"א שנעשה אח"כ ש"ש על ההנאה שהיתה לו ולא שכל הזמן היה ש"ש ולכן הקשה דשם אינו דומה.